

Т. О. Журавльова

Л. І. Назаркіна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЇ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто проблеми управління кредитним ризиком. Банківський кредит є головним джерелом забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств. У процесі кредитування банки піддаються внутрішнім і зовнішнім ризикам, якими потрібно керувати з метою їх мінімізації.

Ключові слова: банківський ризик, кредитний ризик, стратегія кредитного ризику, керування кредитним ризиком, сек'юритизація, консорціумні та паралельні кредити, факторинг, лізинг.

На сьогоднішньому етапі одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форми власності та сфери господарювання. Незважаючи на те, що кризові явища в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, внаслідок чого різко скоротилась кількість надійних фірм-позичальників (на фоні падіння прибутковості банківських операцій), кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, у які вкладається переважна більшість залучених банками ресурсів. У процесі кредитування комерційні банки піддаються внутрішнім і зовнішнім ризикам, якими потрібно керувати з метою їх мінімізації.

Кредитування є найважливішим напрямком здійснюваних банком активних операцій. Питома вага кредитного портфеля складає, як правило, більше 50 % активів банку. Відповідно до методичних рекомендацій НБУ: «... кредитний ризик — це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком, або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання» [6].

Із кредитним ризиком пов'язані всі види діяльності банку, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Кредитні операції приносять 2/3 всього прибутку, тобто є найбільш дохідними, але й найбільш ризикованими. Це спричиняє необхідність ретельного вивчення теорії й практики кредитного ризику і обумовлює актуальність теми.

Метою даної статті є аналіз сутності ризику банківських операцій та формування концепції стратегії кредитного ризику.

У загальному виді ризик — це невизначеність настання небажаної події. Ризик присутній практично в будь-якій банківській операції в силу

непередбачуваності дій конкурентів, зміни стратегії діяльності суб'єктів банківської діяльності, а також ряду зовнішніх факторів і умов. Кредитний ризик — це лише одна грань широкого спектру ризиків, з яким банк стикається у своїй діяльності.

У сучасній вітчизняній і закордонній банківській теорії та практиці немає однозначного тлумачення поняття «кредитний ризик». Так, наприклад, Г. С. Панова кредитний ризик визначає як «...ризик неповернення кредиту й відсотків по ньому» [8]. Схоже визначення пропонує А. Н. Мороз: «...банк зіштовхується із кредитним ризиком, тобто ризиком несплати позичальником основного боргу й відсотків, які належать кредиторів» [1].

В. В. Вітлінський пропонує визначати кредитний ризик як «...сукупність імовірнісних небажаних подій при здійсненні фінансових договорів, суть яких полягає в тім, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за договором зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися наявними способами захисту» [3].

Неоднозначне трактування цього поняття в сучасній вітчизняній та іноземній економічній літературі створює необхідність визначити сутність кредитного ризику. Насамперед, необхідно визначити кредитний ризик як економічний ризик. Однак, на відміну від процентного, фінансового, юридичного й іншого видів економічних ризиків, кредитний ризик має певні специфічні риси, які виділяють його із загальної системи елементів, що формують економічний ризик. Найважливішою відмінною рисою кредитного ризику є те, що це ризик, пов'язаний із рухом кредиту.

Виходячи із загальноприйнятого розуміння кредиту як форми руху позиченої вартості, представляється важливим підкреслити, що цей рух на практиці приймає вид: а) позички й б) позики. Причому розглядати ці два різних прояви кредиту необхідно як єдність протилежностей, два різновиди одного цілого. Саме тому необхідно розглядати кредитний ризик комерційного банку в широкому поєднанні з обліком його депозитного ризику.

Отже, на категоріальному рівні (рівні керування кредитом як економічною категорією) ризик по залученню депозитів на зворотній основі й ризик, пов'язаний із наданням позичок, являє собою дві сторони одного процесу — руху позиченої вартості.

В. Лексис відзначав, що «з економічної точки зору варто розрізняти внесені позички, куди ставляться, насамперед, банківські вклади (депозити) — грошові суми, які передаються банкам не просто для зберігання, але й для використання їхніми банками, які зобов'язуються повернути рівновелику суму вкладникові... З погляду банку, внески по суті є позичками, тому що банк привселюдно повідомляє про свою готовність до прийому депозитів, і в його інтересах бажати можливо більшого їхнього «надходження» [5].

Керування кредитним ризиком на макроекономічному рівні припускає з'ясування взаємозв'язку таких понять, як банківський і кредитний ризик. Банки управляють кредитним, процентним, валютним ризиком. Разом із тим варто відмітити, що кредитний ризик не завжди можна розглядати як

складовий елемент банківського ризику, оскільки кредитний ризик — це ризик різноманітних кредитів (не тільки банків, але й кредитних кооперативів, будівельних суспільств, ломбардів, кас взаємодопомоги тощо). Якщо ж говорити тільки про банки, то банківський ризик, як узагальнююче поняття, представляє сукупність елементів: депозитний ризик, кредитний ризик, процентний ризик, валютний ризик і т. п.

Таким чином, будучи невід'ємним елементом банківського ризику, кредитний ризик комерційного банку повинен розглядатися з урахуванням впливу, взаємозумовленості всіх його елементів. Кредитний ризик на макроекономічному рівні, звичайно, розуміється як банківський ризик. Кредитний ризик на мікроекономічному рівні розглядається, як правило, як ризик конкретного банку в області керування кредитним процесом.

Слід зазначити, що макроекономічний підхід не дозволяє досить повно оцінити роботу конкретного комерційного банку з погляду організації його кредитних взаємин із клієнтами. Тому сьогодні особливого значення здобуває оцінка кредитного ризику кожного комерційного банку.

Використовуючи діалектичний метод, можна трактувати поняття кредитного ризику в плані органічного поєднання суб'єктивного поєднання та об'єктивного. Кредитний ризик, будучи суб'єктивною, надбудовною категорією, залежить від об'єктивних законів розвитку суспільства. Об'єктивність економічних законів розвитку суспільства визначає суть кредитного ризику. Діалектичний підхід до дослідження суб'єктивності й об'єктивності припускає їхній розгляд у комплексі, як єдність протилежностей.

Дослідження кредитного ризику доцільно вести по двох напрямках — це рівень розвитку, по-перше, об'єктивних основ економічного життя для використання можливостей кредитного ризику як регулятора грошово-кредитних і розрахункових відносин банків і їхніх клієнтів, а по-друге, суб'єктивного підходу до розуміння необхідності й можливості використання кредитного ризику у вирішенні реальних проблем економічного життя.

Суб'єктивний підхід до трактування кредитного ризику практично повністю виключає необхідність і можливість об'єктивного аналізу в процесі його використання.

З іншого боку, перебільшення значимості об'єктивних факторів у процесі керування кредитним ризиком, перебільшене підкреслення зв'язків кредитного ризику з базисом, на наш погляд, недоцільно.

Таким чином, кредитний ризик — це об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія, що відображає сукупність можливих небажаних подій здійснення фінансових угод, суть яких полягає в тім, що контрагент банку не зможе виконати взяті на себе зобов'язання, і при цьому не вдасться використовувати наявні способи захисту.

Теоретичні основи розуміння кредитного ризику лежать насамперед у визначенні сутності таких понять, як «кредит» і «ризик», з'ясування їхніх взаємозв'язків і взаємозумовленості.

По-перше, важливо підкреслити, що теоретичною основою визначення ризику взагалі й кредитного ризику, зокрема, є розуміння його як надбу-

довної категорії. Дійсно, оскільки ризик — це елемент кредитної політики, а політика завжди вважалася надбудовною категорією, то керування ризиком, і сам ризик також, можна вважати надбудовним елементом. Кредит виражає певні виробничі відносини, що дозволяє трактувати його в якості базисної економічної категорії. З іншого боку, надбудова, виконуючи свої соціальні функції, завжди є активною дією, що впливає на базис. Саме ці загальні положення ми вважаємо важливим покласти в основу розгляду ризику як надбудовної категорії.

Перш ніж перейти до характеристики кредитного ризику як абстрактної категорії, необхідно дати визначення кредиту взагалі. У західній економічній літературі під кредитом звичайно розуміють «...довіру, якою користується особа, що взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, що має право на цей платіж, — тобто довіру, що позикодавець робить боржникові» [11].

Аналогічний підхід можна використовувати й при дослідженні сутності кредитного ризику комерційного банку. У зв'язку із трактуванням ризику як надбудовної категорії, у даній статті кредитний ризик розглядається як категорія, що ґрунтується на дослідженні досягнутого рівня розвитку кредитних відносин, і керування ним націлено на вдосконалення цих відносин. Кредит у силу своєї об'єктивності визначає кредитний ризик, оскільки кредитні відносини є об'єктивною основою для появи кредитного ризику конкретного комерційного банку. Але є й зворотна залежність.

Активність кредитного ризику щодо кредиту полягає у тому, що він дозволяє оцінити реальні потреби клієнтів і реалізувати їх у новій комбінації форм кредиту, що, безсумнівно, зачіпає й кредит як економічну категорію. Так, оптимальний кредитний ризик як важливий елемент надбудови, прийнятий банком, стає важливою матеріальною дією, сприяючи розвитку банку, підвищенню ефективності його роботи, і, навпаки, неадекватна величина прийнятого на себе кредитного ризику веде до затримки розвитку банку, погіршення показників його фінансового стану, а можливо, до його банкрутства.

Таким чином, у результаті дослідження можна зробити висновок, що кредитний ризик — складна багатофакторна категорія, що є основним елементом банківського ризику. Кредитний ризик комерційного банку, як надбудовна категорія, ґрунтується на аналізі досягнутого рівня розвитку кредитних відносин банку із клієнтами й націлений на їхнє вдосконалення й розвиток. Будучи джерелом оцінюваного банком кредитного ризику, кредит служить критерієм його ефективності. Оцінюючи кредитний ризик комерційного банку, необхідно враховувати рівень розвитку суспільства, банківської системи й конкретного банку. Такий підхід, по-перше, розглядає кредитний ризик у широкому розумінні з позицій банку кредитора й позичальника; по-друге, припускає вивчення кредитного ризику на макро- і мікроекономічному рівнях.

Необхідно, щоб при оцінці кредитного ризику враховувався той факт, що кредитний ризик — об'єктивно-суб'єктивна економічна категорія. При цьому суб'єктивну складову можна моделювати.

Банкам для того, щоб досягти успішного кредитування — забезпечити повернення наданих позичок та підвищити дохідність кредитних операцій, слід використовувати низку методів управління кредитним ризиком. Вплив на ризик може здійснюватися вибором раціонального способу зменшення ризику з декількох: зниження ризику; збереження ризику; передача ризику. Застосування цих методів надасть змогу перекласти частину кредитного ризику на іншу фінансово-кредитну установу зі збереженням прийняттого для себе рівня прибутку, а також ефективніше використовувати ресурси банку.

Методи передачі кредитного ризику полягають у розподілі ризиків між іншими учасниками ринку: банками, підприємствами, будівельними, страховими, інвестиційними, факторинговими та лізинговими компаніями, іншими фінансовими організаціями. Існують такі методи передачі кредитного ризику: страхування; продаж активів та сек'юритизація; консорціуми та паралельні кредити; договори гарантії та поруки; факторинг та лізинг.

Сутність страхування банківських ризиків полягає в тому, що банк готовий відмовитись від частини доходів, щоб уникнути ризику, тобто він готовий заплатити за це. До страхування кредитних ризиків відносять такі два його види:

- добровільне страхування ризиків непогашення кредитів;
- добровільне страхування відповідальності позичальника за непогашення кредитів.

У сучасній банківській практиці поширений такий спосіб передачі кредитного ризику, як продаж кредитів. Банк, керуючись проведеною ним оцінкою кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. Близьким до продажу кредитів є метод сек'юритизація активів. Сек'юритизація активів — перерозподіл ризиків шляхом трансформації активів банку (позик та інших активів) у цінні папери для продажу інвесторам. Про розподіл ризиків ідеться й у тому випадку, коли сума за запланованим або укладеним кредитним договором ділиться на рівноцінні частини між декількома кредиторами.

Крім можливості зменшення наданої суми, консорціальні (синдиковані) кредити дають змогу банкам здійснювати кредитування таких позичальників, з якими банки не змогли б працювати поодиночці (поєднання високої прибутковості зі значними ризиками). Лізинговий ризик — це ймовірність можливих втрат, пов'язаних зі специфікою лізингових операцій. Лізингові ризики несуть як лізингодавець, так і лізингоодержувач. Головними причинами ризику лізингових операцій є: якість лізингових договорів; порушення строку поставки обладнання; стихійні лиха та інші події, що спричиняють втрату обладнання. Для лізингових операцій характерні різні види ризику, тому до виконання лізингових операцій банк повинен здійснити відповідну підготовчу роботу з вивчення: стану економіки країни; галузей, у яких може реалізовуватись лізинг; лізингового ринку та його основних тенденцій; з'ясувати попит та пропозицію на певні види майна тощо.

При проведенні факторингових операцій банк-фактор наражається на кредитні, процентні, валютні та ризики ліквідності. При факторингу постачальник, отримавши кошти від банку в рахунок чергової поставки з відстроченням платежу, передає банку право вимоги платежу за цією поставкою. Таким чином, банк, здійснюючи фінансування поставки й не маючи постачальника в якості свого дебітора, у разі недоплати цієї поставки покупцем несе збитки, пов'язані з авансованим платежем постачальнику самостійно, беручи на себе кредитний ризик постачальника. Оскільки факторингові операції мають ризиковий характер, то перед укладенням договору фактор повинен детально вивчити фінансово-господарську діяльність клієнта-позичальника. Оцінка фінансового стану підприємства впливає на прийняття фактором позитивного рішення про укладення факторингової угоди. Основним недоліком для фактора є високий ризик цієї операції. Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, установлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди тощо.

Таким чином, ризик, яким обтяжений комерційний банк, необхідно аналізувати, ураховувати та знижувати до прийнятого (допустимого). Управління ризиками банку має задовольняти дві умови: відповідати загальній ризиковій політиці банку, зорієнтованій на оцінку інтегрального ризику; відповідати цілям спеціальної ризикової політики, у межах якої оцінюються політичні, господарські, ринкові ризики, пов'язані із платоспроможністю клієнтури.

Впровадження конкретних методів управління ризиками в практику дасть можливість: поліпшити функціонування банків; підвищити ефективність усієї системи банківського менеджменту.

Література

1. Банківські операції / Під ред. Мороза А. Н. — К.: КНЕУ, 2010. — 603 с.
2. Банки и банковское дело / Под ред. Балабанова А. И. — М. — С.-Петербург, ПИТЕР, 2009. — 448 с.
3. Кредитний ризик комерційного банку / Під ред. Вітлінського В. В. — К., Знання, 2006.
4. Кох Т. У. Управление банком / Пер. с англ.: в 5-ти кн. — Уфа: Спектр, 1993.
5. Лексис В. «Кредит и банки», М.: Перспектива, 1993.
6. Методичні рекомендації НБУ щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України // kbs.flint.kiev.ua
7. Операції комерційних банків / Під ред. Єпіфанова Н. Г. — Суми, 2009. — 522 с.
8. Панова Г. С. Кредитна політика комерційного банку. — М., 2007.
9. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України: постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259.
10. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид. — К.: КНЕУ, 2009. — 468 с.
11. Роуз П. С. Банковский менеджмент/ Пер. с англ. — М.: Дело ЛТД, 2007. — 768 с.
12. Синки Дж. Управление кредитным портфелем / Пер. с англ. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
13. Эдгар М. Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 208 с.
14. <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>

Т. А. Журавлева

Л. И. Назаркина

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

РАЗВИТИЕ КОНЦЕПЦИИ СТРАТЕГИИ КРЕДИТНОГО РИСКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Резюме

В статье рассмотрены проблемы управления кредитным риском. Банковский кредит является главным источником обеспечения денежными ресурсами текущей хозяйственной деятельности предприятий. В процессе кредитования у банков возникают внутренние и внешние риски, которыми необходимо управлять с целью их минимизации.

Ключевые слова: банковский риск, кредитный риск, стратегия кредитного риска, управление кредитным риском, секьюритизация, консорциумы и параллельные кредиты, факторинг, лизинг.

T. O. Zhuravliova

L. I. Nazarkina

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

DEVELOPMENT OF CREDIT RISK STRATEGY CONCEPTS IN MODERN CONDITIONS

Summary

Bank credit plays one of the most important roles in stimulating regeneration processes in the economy; it is the main source of monetary resources for economic activity of businesses regardless of the form of ownership or economic sector. Providing bank credit, banks encounter internal and external risks that should be managed and minimized. This article dwells on the problem of managing the credit risk.

Key words: bank risk, credit risk, credit risk strategy, credit risk management, securitization, consortium and parallel credits, factoring, leasing.